

სოფიკო ჭაავა

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
თბილისი

Sofiko.tchaava@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: ტერმინოლოგიური კომისიები, სალიტერატურო
ენა, საარქივო მასალები, ტექნიკური ლექსიკონი, 1919-1920 წლები.

ქართული ტერმინოლოგიისა და სალიტერატურო
ენის კომისიების მუშაობა 1919-1920 წლების
საარქივო მასალების მიხედვით

ჩვენ მიერ მოძიებული საკვლევი საარქივო მასალებით ირკვევა, რომ 1919 წლის 29 ივლისს (ტექნიკური საზოგადოების 1919 წლის 25 ივლისის შუამდგომლობის საფუძველზე), სახალხო განათლების სამინისტრომ თხოვნით მიმართა ამიერკავკასიის ბანკს და „ტეხნიკურ სიტყვათა ლექსიკონის“ გამოსაცემად საჭირო თანხის გამოყოფა სთხოვა. სამინისტროს წარმომადგენლების აზრით, ლექსიკონის საჭიროება და მოთხოვნილება მეტად დიდი იყო, ამიტომ აუცილებლად უნდა გამოცემულიყო ეს „ყურადსაღები და სასარგებლო წიგნი“. აღნიშნულ წერილს ხელს აწერდნენ განათლების მინისტრის მოადგილე ნ. ცინცაძე, დირექტორი ვუკ. ბერიძე და საქმისმწარმოებელი მ. ბერძნიშვილი (სეა, სცა, ფ. 1935, ან. 1, N541, 1919 წელი, სახალხო განათლების სამინისტროს საერთო კანცელარია. გვ. 4). იმავე წლის 7 აგვისტოს განათლების მინისტრის მოადგილემ მინისტრთა საბჭოს მეორე შუამდგომლობა გაუგზავნა და 10-მილიონიანი ფონდიდან 50000 მანეთის გამოყოფა სთხოვა ლექსიკონის გამოსაცემად. ნ. ცინცაძის მიერ შედგენილი ტექსტის მიხედვით ირკვევა, რომ 1918 წელს თბილისში დაარსებული საქართველოს სატეხნიკო საზოგადოება, რომლის მიზანიც „საქართველოს ბუნების, მისი მდიდარ წიაღის ყოველ მხრივ შესწავლა-გამოკვლევა და ტეხნიკის სამეცნიერო ტერმინოლოგიის შემუშავება“ ყოფილა. მინისტრთა საბჭოსადმი გაგზავნილი ტექსტი ასეთი შინაარსისაა: „ამ შედარებით მოკლე ხნის განმავლობაში არსებულმა საზოგადოებამ მეტად დიდი სიცხოველე და მოქმედების საკმაო უნარი გამოიჩინა: თავი მოუყარა და მჭიდროდ შეაკავშირა მანამდე გაბნეული მრავალი ქართული და სხვა და სხვა დარგის ინჟინერი და ტეხნიკოსი, გამართა არა-

ერთი საჯარო კრება, რომელზედაც განხილულ იქმნა ბევრი საგულისხმეო საკითხი და ყურადსაღები მოხსენება, შემდეგისამებრ შეერთებული ძალით შეუდგა ჩვენი ქვეყნის ბუნებრივ სიმდიდრეთა კვლევა-ძიებას და შეიმუშავა ყველა დარგის სპეციალური ტერმინოლოგია ქართულ ენაზე.

ეს უკანასკნელი სამეცნიერო ტერმინოლოგიის შემუშავება მეტად თვალსაჩინო და დიდს კულტურულ საქმეს წარმოადგენს: საზოგადოებას არ დაუტოვებია არცერთი დარგი ტექნიკისა, რომ ქართული ტერმინოლოგია არ შეექმნას: სამხედრო ტექნიკა, გამოყენებითი მექანიკა, ყველა ტექნოლოგია, საგზაო, სამთამადნო დარგი, სანავოსნო და არტილერიის ტექნოლოგია, ფიზიკა, ქიმია, თეორიული მექანიკა, მინეროლოგია, გეოლოგია, გეოდეზია და ტანთვარჯიშობის საზოგადო ტერმინოლოგიაც კი საზოგადოებამ უკვე დაამუშავა და თვითველ მათგანიდან ამოჰკრიბა და გადმოაქართულა ყველა ტერმინი, სამეცნიერო ცნება.

მთელი ეს შეკრებილ-დამუშავებული მასალა შეიცავს რვა ათას ხუთასს 8500 სიტყვას, რაიც ჩვენთვის დიდს საგანძურს წარმოადგენს: მისი დროზე გამოქვეყნება საკმაოდ ხელს შეუწყობს ტექნიკის ყველა დარგის და სამეცნიერო დისციპლინის ეროვნულ ნიადაგზე აყვავებას და წარმატებას, ხოლო დღეს უცხო ენაზე მოაზროვნე ქართველ ინტელიგენტს, მეცნიერული მუშაობის დროს, ძალიან მალე მისცემს ბუნებრივს ეროვნულ გეზს.

ამრიგად საქართველოს ტექნიკოსთა საზოგადოებას ჰმართებს თავის დროზე დასტამბოს ეს თავის საგულსიხმიერო ნაშრომი – ლექსიკონი, მაგრამ ნივთიერი ხელმოკლეობა მას ამის საშუალებას არ აძლევს.

მას ამ საქმისთვის სჭირდება 50-54 ათასი მანეთი შემდეგი ვარაუდით: 30 ოზმა (ოზმა „ქადალდის საზომი ერთეული“ ს. ჭ.) ქადალდი, ოზმა 900 მანეთად – 27 ათასი მან. აწყობა, დაბეჭდვა, აკინძვა და კანის გადაკვრა 24200 მანეთი, გადაზიდვა და გადაგზავნა 1500 მ. და მოულოდნელი ხარჯები 100 მან. სულ 53 700 მან.

სამწუხაროდ, არც განათლების სამინისტროს მოეპოვება რაიმე თავისუფალი და ამ მიზნისთვის მის განკარგულებაში არსებული თანხა, რომ თავის მხრივ სათანადო დახმარება აღმოუჩინოს ტექნიკოსთა საზოგადოებას ლექსიკონის დაბეჭდვაში, რომლის საჭიროება და მნიშვნელობა ჩვენს ცხოვრებაში, განსაკუთრებით ტექნიკოსთა და სპეციალისტების წრისათვის აშკარად დიდია.

მოვახსენებ რა ყველა ზემოაღნიშნულს, ვითვალისწინებ რა ქართულ ტექნიკური ლექსიკონის დროზე დაბეჭდვის მიუცილებელ საჭიროებას, ვშუამდგლომლობ მინისტრთა საბჭოს წინაშე, რათა საქართველოს სატექნიკოს საზოგადოებას მიეცეს ხსენებულ ლექსიკონის გამოსაცემად ათმილიონიანი ფონდიდან ორმოცდა ათი 50. 000 მანეთი. განათლების მინისტრის ამხანაგი, სამინისტროს დირექტორი“ (სეა, სცა, ფ. 1935, ან. 1, N541, 1919 წელი, სახალხო განათლების სამინისტროს საერთო კანცელარია. გვ. 2-2ა).

როგორც ვხედავთ, განათლების მინისტრი მაღალ შეფასებას აძლევს ტექნიკოსთა ჯგუფის საქმიანობას, რომელთაც ერთი სამეცნიერო უწყების შესასრულებელი საქმე გაუკეთებიათ თავიანთი ინიციატივით. მინისტრი ხაზგასმით აღნიშნავს, თუ რამდენი სხვადასხვა სპეციალობისთვის საჭირო ლექსიკონი დაამუშავეს და „გადმოაქართულეს“ საზოგადოების წევრებმა. დამოუკიდებელი საქართველოს პერიოდში, ფაქტობრივად, ტექნიკოსთა ჯგუფის წევრებმა შექმნეს ტერმინოლოგიური მუშაობის პირველი ორგანიზებული მოდელი. თუმცა ამ საქვეყნო და სახელმწიფოებრივად მნიშვნელოვან საქმეს ბევრი კრიტიკული შემფასებელიც გამოუჩნდა. მკვლევარ ლ. ქაროსანიძის შეფასებით: „1921 წლის საბჭოთა აგრესიამ ბევრი რამის განვითარება შეაჩერა საქართველოში და, მათ შორის, აკრძალა 1920 წელს გამოცემული პირველი ქართული ტექნიკური ტერმინოლოგიური ლექსიკონი, როგორც „ზედმეტად ქართული“. აკრძალა მხოლოდ იმის გამო, რომ მისი ავტორები, „ნიკოლაძეების ჯგუფის“ წევრები, ქართულ სიტყვებს იყენებდნენ ფიზიკის, ქიმიისა თუ ტექნიკის დარგის ტერმინოლოგიის შესაქმნელად. ეროვნულობის ნებისმიერი გამოვლინება კი უპირისპირდებოდა საბჭოთა იდეოლოგიას, რომლის მიხედვითაც ხალხებს „საერთო ენით“ უნდა ელაპარაკათ, ეს გულისხმობდა იმ „საერთაშორისო ტერმინებს“, რომლებიც რუსულს ძველი გერმანულიდან, ფრანგულიდან თუ სხვა ენებიდან ჰქონდა ნასესხები“ (ლ. ქაროსანიძე 2021).

ზემოაღნიშნულ მოხსენებას ერთვის მთავრობის საქმეთა მმართველობისთვის გაგზავნილი წერილი, რომელშიც აღნიშნულია, რომ ფინანსთა მინისტრსა და სახელმწიფო „კონტროლერს“ ამ საკითხის შესახებ დადებითი დასკვნა დაუწერიათ და მთავრობის პირველივე სხდომაზე აპირებდნენ წარდგენას. დოკუმენტს ხელს აწერენ დირექტორი: ვ. ბერიძე და საქმისმწარმოებელი მ. ბერძენიშვილი (სეა, სცა, ფ. 1935, ან. 1, N541, 1919 წელი, სახალხო განათლების სამინისტროს საერთო კანცელარია. გვ. 5).

როგორც ვხედავთ, განათლების სამინისტროს არ ჰქონდა ფინანსური სახსრები ლექსიკონის გამოსაცემად, ამიტომ სხვადასხვა უწყებებს (ამიერკავკასიის ბანკს, მინისტრთა საბჭოს, ფინანსთა სამინისტროსა და სახელმწიფო „კონტროლერს“) მიმართავდა თხოვნით და ამით მხარდაჭერას უცხადებდა ტექნიკურ საზოგადოებას. წიგნის გამოსაცემად საჭირო ხარჯების ჩამოთვლისას 53700 მან. ღირებულების ხარჯი იყო ჩამოთვლილი, მაგრამ საბჭოს მხოლოდ 50000 მანეთით დაფინანსება სთხოვა სამინისტრომ. შესაძლოა დარჩენილი, თუნდაც მცირედი თანხა თვით სამინისტროს გადაეხადა, მაგრამ ფინანსურ ნაწილზე უფრო მნიშვნელოვანი ნ. ცინცაძის მიერ საკითხისადმი გამოხატული მართებული დამოკიდებულება იყო. მისი აზრით, ტექნიკური ლექსიკონის საშუალებით შესაძლებელი იქნებოდა სამეცნიერო ტერმინოლოგიის „ეროვნულ ნიადაგზე გადაყვანა, ბუნებრივი და ეროვნული გეზის მიცემა“.

საქართველოს ეროვნული არქივის ამავე ფონდში დაცულია რამდენიმე დოკუმენტი, რომლებშიც აღწერილია სამხედრო ტერმინოლოგიის შემუშავებელი კომისიის მუშაობის სპეციფიკა და საჭიროებები. სამხედრო პირების მიერ განათლების სამინისტროსადმი გაგზავნილ წერილში აღნიშნულია შემდეგი: „სახალხო განათლების მინისტრს, ოპერატიული, 1919 წლის 2 დეკემბერი. რესპუბლიკის ჯარის სამშობლო ენაზე აღსაზრდელად მრავალ-რიცხოვან წესდება-დებულებების ქართულად გადმოკეთების დროს ამ საქმისთვის არჩეული კომისია იძულებული იყო ბევრი ქართულ ენაში ამ ჟამად უხმარებელი სიტყვები გამოეძებნა. რადგან ჯარი ისეთი ორგანიზაციაა, რომელშიდაც უნდა გატარებულ იქმნეს ჩვენი ერის მთელი ახალგაზრდობა, მათგან შეთვისებული სამხედრო ენა თანდა-თანობით გადაიქცევა მთელი ერის ენად. ჯარში სახმარებელი ენა არანაკლებ წმინდა უნდა იყოს, ვიდრე საშუალო და უმაღლეს სასწავლებელში, რადგან ამ უკანასკნელებში სწავლობს ახალგაზრდობის მხოლოდ ერთი ნაწილი, რომელიც ამასთანავე შემძლეა კრიტიკულის თვალთ შეხედოს ყველა სამოსწავლო ენაში შეპარულ შეცდომებს და თვითონ გამოასწოროს ის. ჯარში გატარებული მთელი ქართველი ახალგაზრდობა კი შეუკითხავად მიიღებს და დაიმახსოვრებს ყველაფერს იქ გაგონილს.“

რათა საბოლოოდ შემუშავდეს სამხედრო ტერმინოლოგიის ლექსიკონი, რასაც ზემონათქვამისაებრ პირდაპირ სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა აქვს, არსდება კომისია, რომელშიდაც მუშაობის შესაფ-

რი ავტორიტეტის მისაცემად საჭიროა შედიოდეს დამფუძნებელი კრების სარედაქციო კომისიისა და სახელმწიფო უნივერსიტეტის თითო წარმომადგენელი, რის გამო, სამხედრო მინისტრის ბრძანებისამებრ, მოგმართავთ თხოვნით, რომ აღნიშნულ კომისიაში დაინიშნოს სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორთაგან ერთი წარმომადგენელი. გენერალი ზაქარიძე, ოპერატიული სექციის უფროსი პოლკოვნიკი გედევანიშვილი და სამწყობრო ნაწილის უფროსი პოლკოვნიკი დეკეკოვნიკი ივანოვი“ (სეა, სცა, ფ. 1935, ან. 1, N585, გვ. 1-1ა).

1920 წლის 10 იანვარს განათლების სამინისტრომ სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორს გადაუგზავნა ზემოაღნიშნული წერილი და სთხოვა კომისიაში მონაწილე კანდიდატის ვინაობა ეცნობებინათ განათლების მინისტრისათვის. დოკუმენტს ხელს აწერენ: დირექტორი: ვ. ბერიძე, მდივანი: მ. ბერძენიშვილი და საქმისმწარმოებელი: ი. ეპიტაშვილი“ (სეა, სცა, ფ. 1935, ან. 1, N585, გვ. 2).

ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა 1920 წლის 20 იანვარს სახალხო განათლების სამინისტროს შემდეგი საპასუხო წერილი გაუგზავნა: „პასუხად თქვენი მომართვისა ამა იანვრის 10-დან N319, უნივერსიტეტის გამგეობას პატივი აქვს გაცნობოთ, რომ სამხედრო ტერმინოლოგიის ლექსიკონის შემდგენელ კომისიაში, რომელიც სამხედრო სამინისტროსთან დაარსებულა, უნივერსიტეტის წარმომადგენლად არჩეულია პროფესორი ივანე ჯავახიშვილი. გამგეობის წევრი, პროფესორი: ვ. კეკელიძე (სეა, სცა, ფ. 1935, ან. 1, N585, გვ. 3).

27 იანვარს აღნიშნული ცნობა განათლების სამინისტრომ გენერალური შტაბის უფროსს გადაუგზავნა და შეატყობინა, რომ უნივერსიტეტის მიერ შემოთავაზებული კომისიის წევრი პროფ. ივ. ჯავახიშვილი იქნებოდა. დოკუმენტს ხელს აწერენ: დირექტორი: ვ. ბერიძე, მდივანი: მ. ბერძენიშვილი და საქმის მწარმოებელი: ი. ეპიტაშვილი (სეა, სცა, ფ. 1935, ან. 1, N585, გვ. 4).

საყურადღებოა გენერალური შტაბის უფროსის, ზაქარიძის, მიერ წერილში აღნიშნული გარემოება, რომლის მიხედვითაც ჩანს, რომ სამხედრო ტერმინოლოგიაზე მომუშავე კომისიას ტერმინთა შერჩევისას იმ დროისათვის ქართულ ენაში „უხმარებელი“ სიტყვები გამოუძებნიათ. საინტერესოა, კომისიის წევრებს ეს ლექსიკური ერთეულები ქართული ენის დიალექტებიდან შემოჰქონდათ, ქართველური ენებიდან, საისტორიო წყაროებიდან თუ უცხო ენებიდან?! გენერლის თქმით, სწორად შერჩეულ სამხედრო ტერმინოლოგიას პირდაპირ სახელმწი-

ფოებრივი მნიშვნელობა ჰქონდა. სწორედ ამიტომაც მოიწვია მან საქართველოს უმაღლესი ორგანოს დამფუძნებელთა კრების სარედაქციო კომისიისა და ქართული უნივერსიტეტის წარმომადგენელი. ამ ჟესტით ჩანს სამხედრო პირთა სწორი პოზიცია და პასუხისმგებლობა ქართული ენისა და ქვეყნის წინაშე.

ქართულ ტერმინოლოგიასთან დაკავშირებულ 1919 წლის საარქივო მასალათა შორის საყურადღებოა ასევე დოკუმენტები, რომლებშიც აღწერილია „სასწავლო კომიტეტის“ დაარსების ისტორია (სეა, სცა, ფ. 1935, ან. 1, N510, 1919-1920 წწ. გვ. 5-6).

1919 წლის დეკემბერში განათლების მინისტრის „ამხანაგმა“ ნოე ცინცაძემ ოფიციალური წერილით მიმართა მინისტრთა საბჭოს და განათლების სამინისტროსთან ახალი ორგანოს, სასწავლო კომიტეტის, დაარსება სთხოვა.

1920 წლის 15 თებერვალს ნ. ცინცაძემ სასწავლო კომიტეტის პირველი სხდომა გახსნილად გამოცხადა. მან დამსწრე საზოგადოებას მოახსენა, რომ კომიტეტს ევალებოდა ორ მნიშვნელოვან საკითხზე მუშაობა, კერძოდ:

1. სარეცენზიო კომისიების შექმნა და ახალი სახელმძღვანელოების მომზადება;

2. ტერმინოლოგიის დამუშავება.

წარმოვადგენთ სასწავლო კომიტეტის პირველი ოქმის სტენოგრაფიულ ჩანაწერს:

„ოქმი I. სახალხო განათლების სამინისტროსთან არსებულ სასწავლო კომიტეტის 15 თებერვლის 1920 წ. სხდომისა.

კრება გახსნა ბ. განათლების მინისტრის ამხანაგმა ნოე ცინცაძემ, რომელმაც კრებას მიჰმართა დაახლოვებით მოკლედ შემდეგი სიტყვით: ბბ, სასწავლო კომიტეტის პირველ სხდომას გახსნილად ვაცხადებ. დიდი სამუშაო მოგელით. ბევრი საქმის გაკეთება და გასწორება დაგჭირდებათ მომავალში. უახლოეს მიზანს თქვენის მუშაობისას კი უნდა შეადგენდეს ორი დიდმნიშვნელოვანი საკითხის გამოსწორება. პირველი არსებული სახელმძღვანელოების გადასინჯვა და მათი შეფასება და ცხოვრების მოთხოვნილების მიხედვით ახალის შექმნისათვის საშუალებების გამონახვა. მართალია სამინისტროსთან არსებობდა სახელმძღვანელოთა შემფასებელი კომისიები, მაგრამ მათ არა ჰქონდათ სისტემატიური ხასიათი. ზოგიერთს კომისიებში რაღაცა მიზეზების გამო მუშაობა თითქმის სრულებით ვერ მოეწყო. ახლა თქვენ უნდა

გადასინჯოთ კომისიების ნაშრომი, დაადასტუროთ რაც დასადასტურებელია და მასთან ერთად აწარმოვით განუხილველი სახელმძღვანელოთა გარჩევა-შეფასება. ამასთან ერთად სასწავლო კომიტეტმა უნდა იმუშაოს ტერმინოლოგიის დამუშავებაზე. გარკვეული დაუდასტურებელი ტერმინოლოგიის უქონლობა, როგორც მოგეხსენებათ, საშინლად აფერხებს ჩვენი სკოლის ნორმალურ გზით წინ სვლას. ეს მოთხოვნილება ცხოვრების მიერ წამოყენებული სდგას ჩვენ წინაშე სიმწვავეთ” (სეა, სცა, ფ. 1935, ან. 1, N510, 1919-1920 წწ. გვ. 5-6).

1918-1921 წლებში საქართველოში მიმდინარე სოციალურ-პოლიტიკურ მოვლენათა შორის, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი იყო სკოლების გაეროვნულება ანუ სწავლების ქართულ ენაზე გადაყვანა, რისთვისაც საჭირო იყო ახალი ქართულენოვანი სახელმძღვანელოებისა და საკითხავი წიგნების შექმნა. საამისოდ კერძო გამომცემლებმა და დაჯილდოებულმა მასწავლებლებმა დაიწყეს თარგმნა, გადაკეთება ან ორიგინალური ახალი სახელმძღვანელოების მომზადება. ამის პარალელურად, განათლების სამინისტრომ სხვადასხვა დარგის სპეციალისტებს სთხოვა სახელმძღვანელოების რეცენზირება, რისთვისაც მათ ჯილდოდ დაუწესეს 300 მანეთი (თითო რეცენზიისთვის). გარკვეული დროის მერე აღმოჩნდა, რომ მრავალი მიზეზის გამო, ასეთი სარეცენზიო კომისიების მუშაობა არაეფექტური და უშედეგო იყო, რადგან სპეციალისტები კოორდინირებულ მუშაობას ვერ ახერხებდნენ (მაგ., დროულად ვერ განიხილეს გეოგრაფიის სახელმძღვანელო, რის გამოც სკოლებში მასწავლებლები სახელმძღვანელოს გარეშე დარჩნენ და ბარათებით ასწავლიდნენ აღნიშნულ საგანს, რაც თავისთავად აფერხებდა მოსწავლეთა აკადემიურ მოსწრებას).

ჩვენ მიერ ზემოთ დასახელებული 1919 წლის საარქივო მასალების მიხედვით ცხადად ჩანს, თუ როგორ უჭერდა მხარს ნ. ცინცაძე ტექნიკური ლექსიკონის გამოცემას. მას კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული, რომ ტერმინთშემოქმედების სწორად წარმართვა იყო ერთ-ერთი მთავარი საფუძველი სასურველი სასკოლო სახელმძღვანელოების შესაქმნელად, რასაც უნდა მოჰყოლოდა სკოლების გაეროვნულება. სწორედ ამიტომ სამინისტრომ კომიტეტის თავმჯდომარედ ყველაზე შესაფერისი კანდიდატურა შეარჩია პროფ. ივ. ჯავახიშვილის სახით და საქმის ხელმძღვანელობა დაავალა.

15 თებერვალს ჩატარებული სხდომის ოქმში ნ. ცინცაძის სიტყვით გამოსვლა შემდეგნაირად გრძელდება: „სამინისტრომ ამ სასწავლო კომიტეტის ხელმძღვანელად აირჩია პატივცემული პროფესორი

ივანე ჯავახიშვილი, რომელიც, ღრმად დარწმუნებული ვარ, ღირსეულად გაუძღვება წინ ამ დიად საქმეს.

ამის შემდეგ თავმჯდომარის ალაგს იჭერს ბ. ივანე ჯავახიშვილი, რომელმაც კრებას მიჰმართა და დაახლოვებით მოკლედ შემდეგი აზრი გამოსთქვა: ცხოვრება საშინელის სისწრაფით მიდის წინ. მრავალ ახალს მოთხოვნილებას გვიყენებს და თხოულობს მათ დაკმაყოფილებას. ერთი ამ საჭირო ბოროტ საკითხთაგანი გახლავთ ჩვენი სკოლის სათანადო კალაპოტში ჩაყენება. ამ მიზნის მისაღწევად კი არის საჭირო შესაფერი სახელმძღვანელოების ქონა. აშკარაა, ამ უკანასკნელ დროში ჩვენ ბევრი რამ გვაკეთეთ და კერძოდ სახელმძღვანელოების გამრავლებაში. ბაზარზე გამოვიდა მრავალი სახელმძღვანელო, მაგრამ მრავალს მათგანს ესაჭიროება გადასინჯვა და შესწორება. ჩვენი უახლოესი მიზანია სკოლას ავაცილოთ უვარგისი სახელმძღვანელო და სამაგიეროთ მივცეთ საღი და შესაფერისი.

საერთოდ ისეთი ერის ცხოვრებაში, როგორც ვართ ჩვენ, სახელმძღვანელოს აქვს ორი ხანა, ორი გზა. გზა უცხო სახელმძღვანელოს გადმოკეთებისა და გზა ეროვნულ ორგინალური სახელმძღვანელოს შექმნისა. პირველი ხანა ჩვენ თითქმის უკვე განვლიეთ: მოგვეპოვება მრავალი სახელმძღვანელო, რომელიც გადმოთარგმნილია გადმოკეთებული ჩვენი ცხოვრების საჭიროების მიხედვით. ახლა უნდა შეუდგეთ მეორე გზას, ორიგინალურ-ნაციონალურ ნიადაგზე აღმოცენებული სახელმძღვანელოს შექმნა. რასაკვირველია, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ უეჭველად რანაირიც უნდა იყოს ორიგინალური სახელმძღვანელო, უნდა ვამჯობინოთ უკეთეს თარგმნისს.

მეორე ფრიად მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელიც სდგას ჩვენს წინაშე, გახლავთ ტერმინოლოგიის დამუშავება და მისი დაკანონება ცხოვრებაში. ახლანდელს ჩვენს ცხოვრებაში რაღაცა ენათა აღრევაა გამეფებული: სხვა და სხვა სკოლებში /ხანდახან ერთს და იმავე სკოლაშიაც კი/ რამდენიმე ტერმინი არის ხმარებაში ერთს და იმავე ცნების გამოსახატავად: სხვა და სხვა დაწესებულებაში სხვა და სხვა ტერმინია მიღებული; რკინის გზაზე სხვა, ჯარში სხვა. ასე აჭრელებულია ენა ჩვენს სახელმწიფოში. ამას დიდი შემაფერხებელი დაბრკოლებანი მოაქვს. საჭიროა შეიქმნას ერთი განწმენდილი ენა მთელი ერისათვის.

ტერმინოლოგიის გამომუშავებაში არის ორი პერიოდი: სტიქიური და ეროვნულ-ნაციონალური. სტიქიურ პერიოდში ახალი ცნებათა გამოსახატავად ერის ცხოვრებაში იჭრებიან უცხო სიტყვები და არის ბრძოლა მოქალაქობრივ უფლებათა მოპოებისათვის. ეს გზა ჩვენ უკვე

განვლეთ. მოგვეპოვება ამისი მასალები. ჩვენს ცხოვრებაში იწყება მეორე ხასიათის მუშაობაც - ყველა ცნებათა გამოსახატავად სიტყვების ნაციონალურ ნიადაგზე აღმოცენება შემუშავება. ასეთი ნამუშევარი გვაქვს ხელთ. ახლად გამოცემული ლექსიკონი, ამ უკანასკნელს აქვს ბევრი დადებითი მხარეები, მაგრამ ბევრი უარყოფითი მხარეებიც აქვს. მისი ცხოვრებაში გატარება ამ სახით, რასაკვირველია, შეუძლებელია.

საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთ გარდამავალ ხანაში, როგორშიაც ჩვენ ვიმყოფებით, უცბათ, ერთი ხელის დაკვრით მოსპობა რაც სტიქიურად უკვე ჩვენი ცხოვრების მიერ მიღებულია, არ იქნება მიზან-შეწონილი. ჯერ საჭიროა ყოველ მხრივ სერიოზული მუშაობის მეოხებით შევიმუშაოთ ტერმინოლოგია და მერე ასე განწმენდილი მივცეთ ხალხს-ცხოვრებას და დაჟინებით გავატაროთ ერთ ფეროვნება ჩვენი ცხოვრების ყოველივე დაწესებულებაში.

შემდეგ კრებისათვის ბ. თავმჯდომარე დაჰპირდა წაიკითხოს მოხსენება ტერმინოლოგიის შემუშავების ძირითადი კანონების შესახებ“ (სეა, სცა, ფ. 1935, ან. 1, N510, 1919-1920 5-6).

ამავე სხდომაზე აკ. შანიძემ დამსწრე საზოგადოებას შესთავაზა ქართული და უცხო ენებისა და ქართული და უცხოური ლიტერატურის კომისიები ერთად დაეჯგუფებინათ. მისმა წინადადებამ აზრთა სხვადასხვაობა გამოწვია, ამიტომ ხმათა უმეტესობით გადაწყდა კომისიები დაკომპლექტებულიყვნენ კომიტეტის მიერ განსაზღვრული ინსტრუქციის მიხედვით. საბოლოოდ, 10 კომისია ჩამოყალიბდა. მათგან ქართული ენისა და ლიტერატურის ჯგუფში შედიოდნენ: გ. ჭუმბურიძე, თ. კიკვაძე, აკ. შანიძე, ვ. ბერიძე, ს. გორგაძე, გ. ახვლედიანი, მ. ზანდუკელი და ჩ. შარაშიძე, ხოლო უცხო ენებისა და ლიტერატურის კომისიაში - ილ. ყიფშიძე, აკ. შანიძე, ნ. ქუთათელაძე, გ. ახვლედიანი და მ. ზანდუკელი. სხდომები ყოველ კვირას დილის 11 საათზე უნდა გამართულიყო.

ივ. ჯავახიშვილისა და ნ. ცინცაძის მიერ გამოთქმული მოსაზრებები სახელმძღვანელოთა შერჩევა-რეცენზირებისა და ტერმინოლოგიური ვითარების გამოსწორების შესახებ ერთმანეთს ემთხვევა. მათი თქმით, „დაუდასტურებული სიტყვებით“ აჭრელებული ენა“ უნდა „განწმენდილიყო“ და ერთიან ეროვნულ კალაპოტში უნდა მოქცეულიყო. თუმცა ივ. ჯავახიშვილმა ტექნიკური ჯგუფის მიერ გამოცემულ „სიტყვარზეც“ ისაუბრა, აღნიშნა მისი დადებითი და უარყოფითი მხარეებიც. ლექსიკონის უარყოფით ნაწილად მიიჩნია ენაში უკვე დამკვიდრებული ლექსიკური ერთეულების ხელაღებით უარყოფა. მისი

აზრით, მხოლოდ კოორდინირებული მუშაობის შედეგად მიღებული ტერმინები უნდა შეეთავაზებინათ საზოგადოებისათვის. ზემოთ დასახელებული საკვლევი მასალებით დგინდება, რომ 1919-1920 წლებში, როცა დადგა დრო ძირეული ტერმინოლოგიური გარდაქმნები განხორციელებულიყო, სახელმწიფო სტრუქტურები და სამეცნიერო საზოგადოება ერთობლივი ძალისხმევით ცდილობდნენ ქართული სამეცნიერო ენის დახვეწასა და სისტემატიზებას.

ტერმინოლოგიური მუშაობის ორგანიზებულად წარმართვის საჭიროებას ემხრობოდა პროფ. აკ. შანიძეც. 1920 წლის 20 მარტს მან განცხადებით მიმართა სასწავლო კომიტეტს და მუდმივმოქმედი სატერმინოლოგიო კომისიის შექმნა სთხოვა, რომლის მოვალეობა იქნებოდა არსებული ტერმინოლოგიის გადამოწმება, მათი შეფასება ამა თუ იმ დარგის სპეციალისტების მიერ და ზრუნვა ახალი ტერმინების დასამკვიდრებლად. პროფესორის კომიტეტისადმი გაგზავნილი წერილი ასეთი შინაარსისაა:

„განათლების სამინისტროსთან არსებულს სასწავლო კომიტეტს აკაკი შანიძის მოკვსენება.

პატივი მაქვს მოვაჯსენო კომიტეტს შემდეგი.

სასწავლო კომიტეტის ერთს მთავარ დანიშნულებას შეადგენს სატერმინოლოგიო საქმის მოგვარება. ძნელია ეს საქმე საზოგადოდ და განსაკუთრებით კი ჩვენთვის დღევანდელ მდგომარეობაში, რადგანაც სულ მცირეოდენი ხნის განმავლობაში უნდა გაკეთდეს ისეთი საქმე, რომელიც დაყოვნებას ვერ ურიგდება და რომელსაც ჩვეულებრივ პირობებში რამოდენიმე თაობათა განუწყვეტელი მუშაობა სჭირდება მრავალი წლის განმავლობაში.

მას შემდეგ რაც საქართველომ მტკიცედ შედგა ფეჯი კულტურული აღორძინების გზაზე, – მაშასადამე სულ ორიოდ-სამიოდე წლის განმავლობაში, – უკვე ბევრი რამ გაკეთდა ამ მჭრივ, რომ ჩვენი ერის კულტურული მოთხოვნილება დაკმაყოფილდეს, მაგრამ ჯერ კიდევ მრავალი და მრავლისაგან მრავალია გასაკეთებელი. მუშაობა არ შემწყდარა, იგი სწარმოებს სხვა და სხვა დარგში: სკოლა, ჯარი, რკინისგზა, ფოსტა-ტელეგრაფი, ვაჭრობა-მრეწველობა და სხვა, ყველგან გაჩაღებულია სატერმინოლოგიო მუშაობა, ყველგან სცდილობენ საჩქაროდ დამთავრდეს ჩვენი კულტურული ცხოვრების ეროვნულ ნიადაგზე დაყენება.

ბუნებრივია ეს მოვლენა, მაგრამ მას დაქსაქსულობის ბეჭედი

აზის. ყველგან სცდილობენ საკუთარი ძალღონით მოუარონ მძიმე საქმეს, ისეთ საქმეს, რომელიც მრავალ პირთა ურთიერთ დაჯმარებასა და თანამშრომლობას მოითხოვს.

ამიტომ, რომ ამიერიდან მაინც, სატერმინოლოგიო მუშაობა დაჩქარდეს და სასურველ შედეგებს მიაღწიოს, საჭიროა ჩემის ფიქრით შეიქმნეს ერთი ისეთი ორგანო, რომელიც თვალ-ყურს უნდა ადევნებდეს საერთო მუშაობას ამ მხრივ გამოარკვიოს თუ რა გაკეთებულა ან რა არის გასაკეთები მომავალში, ერთი მიმართულება მისცეს ყოველგვარ სატერმინოლოგიო მუშაობას და კელმძღვანელობა გაუწიოს სხვა და სხვა დარგის მუშაკთ ამ საქმეში. ამისთვის კი საჭიროა, რომ სასწავლო კომიტეტიდან გამოიყოს მუდმივი სატერმინოლოგიო კომისია, რომლის მოვალეობა იქნება არსებული ტერმინების გადაშინჯვა, მათი ყოველ მკრივ აწონ-დაწონა და შეფასება სათანადო სპეციალობის წარმომადგენლებთან ერთად და ამგვარად მოწონება ან დაწუნება და აგრეთვე ზრუნვა ახალი ტერმინების შემოღებისა.

ეს კომისია, რომელიც მუდმივია (და რომლის რიცხვსაც განსაზღვრავს სასწავლო კომიტეტი), უნდა შედგებოდეს ისეთი პირებისაგან, რომელთაც ფილოლოგიური განათლება აქვს მიღებული და ქართული ენა საკმაოდ იცის, რომ ამ კომისიაში მათი მუშაობა ნაყოფიერი და სასურველი იყოს. ეს კომისია ჰმართავს მუდმივ სხდომებს, ყოველ კვირაში ორჯერ (და თუ შესაძლებელია სამჯერაც), სადაც მონაწილეობას იღებენ სხვა და სხვა დარგის სპეციალისტები, რომელთაც მოაქვთ შეკრებილი და დამზადებული მასალები. ამ საერთო სხდომებზე განხილვისა და გარჩევის შემდეგ წყდება საკითხები ამა თუ იმ სიტყვის ტექნიკურ ტერმინად ქცევისა და საჯმარებლად შემოღებისა. ესა თუ ის სიტყვა, მაშასადამე, შეიძლება მხოლოდ მაშინ გაჯდეს ტერმინი და ცხოვრებისაკენ გზა გაიკაფოს, უკეთუ იგი გარჩეული და შეფასებულია ყოველ მკრივ და მოწონებულია მუდმივი სატერმინოლოგიო კომისიის მიერ სათანადო სპეციალისტების თანადასწრებით და თანჯმობით.

ყოველი სატერმინოლოგიო მასალა, რომელიც კი კომისიაში შემოდის, კომისიასვე ჰრჩება, იწყობა და ლაგდება ანბანის რიგზე ლექსიკონად, რომელიც რაც შეიძლება მალე უნდა იქმნეს გამოცემული საყოველთაო საჯმარებლად. მანამდე კი, ე. ი. ვიდრე ლექსიკონი, ან მთლად, ანუ ნაწილობრივ გამოიცემოდეს, მოწონებული ტერმინების გადაწერა და სარგებლობა შეუძლია ყველა დაინტერესებულ პირთ.

კომისიას ევალება შეიმუშაოს ინსტრუქცია, რომლის მიხედვითაც უნდა აწარმოებდენ მუშაობას ყოველი დარგის სპეციალისტები.

ა. შანიძე, 20/III 920“ (სეა, სცა, ფ. 1935, ან. 1, N531, 1920 წ. გვ. 1-3).

აკ. შანიძემ ზემოაღნიშნული მოხსენებით კიდევ უფრო გაამყარა ივ. ჯავახიშვილის პოზიცია ტერმინოლოგიური მუშაობის შეთანხმებულად წარმოების აუცილებლობის შესახებ. ამ წერილიდან ჩანს, რომ სხვადასხვა სფეროს წარმომადგენლები მაქსიმალურად ცდილობდნენ, რაც შეიძლება ჩქარა გაექართულებინათ, ანუ „ეროვნულ ნიადაგზე გადაეყვანათ ჩვენი კულტურული ცხოვრება“. აკ. შანიძის აზრით, ასეთი მუშაობა არაეფექტური იყო. სწორედ ამიტომ შეიმუშავა მან ახალი მუდმივმოქმედი ტერმინოლოგიური კომისიის კონცეფცია.

ტერმინთშემოქმედებასთან ერთად ქართული სალიტერატურო ენის ნორმირება და მასზე ზრუნვა რომ საშური საქმე იყო საკვლევ პერიოდში, ამას ადასტურებს ჩვენ მიერ მოძიებული შემდეგი საარქივო მასალებიც. ამ შემთხვევაშიც მეცნიერები საჭიროდ მიიჩნევდნენ ორგანიზებულ მუშაობას. სამისოდ, 1920 წლის 2 აპრილს კომისიის წევრებმა: აკ. შანიძემ, გ. ახვლედიანმა, ს. გორგაძემ და ვ. ბერიძემ წერილობით მიმართეს სასწავლო კომიტეტს და სთხოვეს მოეწვიათ ყრილობა ენის მცოდნე პირთაგან ქართული ენის სწორმეტყველებისა და მართლწერის საკითხების მოგვარების შესახებ. მეცნიერებმა კომიტეტს წარუდგინეს ზემოაღნიშნული ყრილობის მუშაობის გეგმა, ყრილობის შემადგენლობა, საორგანიზაციო კომისიის ფუნქციები, ჩატარების დრო და ადგილი:

„განათლების სამინისტროსთან არსებულ სასწავლო კომიტეტს კომისიის მოქსენება ქართული ენის სწორმეტყველებისა და მართლწერის საკითხების მოგვარების შესახებ.

სასწავლო კომიტეტის მიერ არჩეულ კომისიას მსჯელობა ჰქონდა, თუ როგორ და რა გზით უნდა მოგვარდეს სალიტერატურო ქართულის საქმე, რომ მოისპოს ის საშინელი სხვადასხვაობა, რომელიც ახასიათებს თანამედროვე სამწერლო ენას, და მერყეობის ნაცვლად შემუშავდეს მკვიდრი ნორმები და დამყარდეს ერთგვარი, ყველასათვის სავალდებულო წესი ფორმების წმარებისათვის.

A. ყრილობა ენის მცოდნე პირთაგან.

კომისიამ აღნიშნა, რომ ვინაიდან ჩვენ არა გვაქვს სამეცნიერო აკადემია, რომლის კომპეტენციასაც შეადგენს ამგვარი საქმეების მოწესრიგება სხვა ქვეყნებში, ამიტომ ჩვენში ამ საქმეს უნდა მოუაროს

თვით განათლების სამინისტროსთან არსებულმა სასწავლო კომიტეტმა ქართული ენის მცოდნეთაგან საგანგებოდ მოწვეული ყრილობის საშუალებით.

B. ყრილობის შემადგენლობა.

კომისიის აზრით, ყრილობა უნდა შედგებოდეს:

a) სასწავლო კომიტეტის მიერ არჩეულ პირთაგან (რომელთა რიცხვსაც თვით კომიტეტი განსაზღვრავს).

b) განათლების სამინისტროს მიერ მოწვეულ მცოდნე პირთაგან.

c) ტფილისის (საჯელმწიფო) უნივერსიტეტის ორი წარმომადგენელისაგან.

d) ქართველ მწერალთა კავშირის ორი წარმომადგენელისაგან.

e) წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზ-გ-ბის ერთი წარმომადგენელისაგან.

f) საქ. საისტ. და საეთნოგრაფიო საზ-ბის ერთი წარმომადგენელისაგან.

C. საორგანიზაციო კომისია

ვიდრე ენის მცოდნე პირთაგან მოწვეული იქმნებოდეს საგანგებო ყრილობა, საჭიროა წინასწარი მუშაობა, რომ გამორკვეულ და აღნუსხულ იყოს ყველა ამ ჟამად სადაო საორთოგრაფიო საკითხები, როგორც ფონეტიკურისა და მორფოლოგიურის, ისე სინტაქსური ხასიათისა. ამ წინასწარი მუშაობის გაწევა უნდა იკისროს ყრილობის საორგანიზაციო კომისიამ, რომელსაც გამოჰყოფს თავის წრიდან სასწავლო კომიტეტი. ეს კომისია შეჰკრებს მასალებს დღევანდელ სალიტერატურო ქართულში სადაოდ გამკდარი საკითხებისას, რისთვისაც იგი გადაჰსინჯავს მთელს არსებულს ლიტერატურას ამ საგნის თაობაზე, მიჰმართავს სხვა და სხვა პირთ ცნობათა მოსაწოდებლად სადაო საკითხების გარშემო, თავს მოუყრის და გარკვეული სისტემით დაალაგებს მათ და თანაც თადარიგს დაიჭერს, რომ საგანგებოდ მოწვეულ ყრილობაზე რამოდენიმე სპეციალური მოკსენება იყოს წაკითხული (მაგალითად, ორთოგრაფიის ისტორიიდან, ძველი და ახალი ქართული, თანამედროვე კილოები და სამწერლო ენა, საორთოგრაფიო პრინციპები, ქართული პუნქტუაცია, ქართული კომპოზიტები და სხვ.)

D. ყრილობის დრო და ადგილი.

კომისია ჰფიქრობს, რომ რადგანაც ჩვენ ამჟამად არა ჩვეულებრივ პირობებში ვიმყოფებით, ამიტომ ძალიან უნდა დაჩქარდეს ეს საქმე,

ვინაიდან, ჩვენი პოლიტიკურ განთავისუფლების შემდეგ ფართო სარბიელი გაუჩნდა ქართულ ენას ყველგან და ცხოვრების ყოველ დარგში და მრავლად გაჩნდა ისეთი ფორმები, რომლებიც არ ეგუება ქართული ენის ბუნებასა და არ შეეფერება მის თვისებასა და აგებულებას. ამიტომ დაყოვნება საორთოგრაფიო საქმის მოწესრიგებისა და მისი გადადება გზას გაუქსნიდა უვარგის და შეუფერებელ ფორმებს და ამნაირად საშიშ მდგომარეობაში ჩააყენებდა ქართული ენის ისტორიული განვითარების საქმეს ჩვენი კულტურული აღორძინების განთიადზე.

კომისიამ გაითვალისწინა, სხვათა შორის ის გარემოება, რომ შემოდგომისათვის, როდესაც ახალი სასწავლო წელი იწყება, ბევრი საჯელმძღვანელო წიგნი გამოდის და საჭიროა, მეტისმეტად და აუცილებლად საჭიროა, რომ ამ საჯელმძღვანელოების საშუალებით არ ვრცელდებოდეს შკოლებში და არ მკვიდრდებოდეს ქართული ენის ბუნების საწინააღმდეგო ფორმები[.] ამიტომ სასურველია, რომ ქართული ენის მცოდნე პირთაგან შემდგარი ყრილობა მოწვეულ იქმნეს ზაფხულამდე. კომისიამ ყრილობის ვადის განსაზღვრაც კი ივარაუდა: იგი უნდა მოკდეს მაისის უკანასკნელ რიცხვებში, სახელდობრ 24-დან 29-მდე (ორშაბათიდან შაბათამდე), ტფილისში.

E. ყრილობის მუშაობა.

ყრილობა შეიკრიბება პირველად 24 მაისს, დილის ათ საათზე, და იმუშავებს მთელი კვირის განმავლობაში, შაბათამდე. მის სხდომებზე წაკითხული იქმნება მოკსენებანი და გარჩეული იქმნება ყველა ის მასალები საორთოგრაფიო საკითხებისა, რომელთაც წარუდგენს მას საორგანიზაციო კომისია. თვითეული სადავო საკითხის ყოველმჭრივ აწონ-დაწონის შემდეგ, ყრილობა მიიღებს გადაწყვეტილებას ამა თუ იმ ფორმის შემოსაღებად.

F. სალიტერატურო ფორმების საბოლოოდ დადასტურება და ცხოვრებაში გატარება.

ენის მცოდნე პირთაგან მოწვეული საგანგებო ყრილობის დადგენილებანი და დასკვნები უნდა მოჰქსენდეს სასწავლო კომიტეტს უახლოეს სხდომაზე. ამ სხდომას ესწრება ყველა საგანგებო ყრილობის წევრი და აქ უნდა დადასტურდეს და საბოლოო სანქცია მიეცეს ყრილობის მიერ დადგენილ ფორმებს.

ამის შემდეგ განათლების სამინისტრო გამოაქვეყნებს საბოლოოდ მიღებულ ფორმებს და სავალდებულოდ გაჰყვამის მათ ყველა სკოლებში.

ყრილობის საორგანიზაციო კომისიისაგან ზემოაღნიშნული დადგენილების მე-3 მუხლის თანახმად არჩეული ყრილობის საორგანიზაციო კომისია უკვე შეუდგა სადავო საკითხების აღწერას და სისტემატიურად დალაგებას როგორც ფონეტიკასა და მორფოლოგიაში, ისე აგრეთვე სინტაქსში.

მაგალითად: 1. ფონეტიკაში:

1. ძველი ასოები წ, ძ, ჯ, კ, ზ და მათი ხმარება დღევანდელს სამწერლო ენაში;

2. ასიმილაცია-დისიმილაციის გავლენა სალიტერატურო ქართულზე /ქალაქითგან თუ ქალაქიდგან, თბილისი, თფილისი თუ ტფილისი და სხვ. და სხვ./

2. მორფოლოგიაში:

1. დონი თუ თანი მიმართულებითში.

2. ჰაესა და სანის ხმარება ზმნის ფორმებში.

3. დნენ თუ დენ;

4. ვდგავარ თუ ვდგევარ;

5. ჰყვანდა თუ ჰყავდა;

6. აღვიარებ თუ ვაღიარებ;

7. ვიწყებ და ვიწყობ;

და სხვა და სხვ.

3. სინტაქსში:

მაგ. 1. ქართველ ერის თუ ქართველი ერის;

2. კარგი ურმის თვალი თუ ურმის კარგი თვალი;

3. რაც უნდა იყოს თუ რაც არ უნდა იყოს.

და სხვ. და სხვ.

კომისიას ხელთა აქვს პერიოდულ გამოცემებში გაბნეული მასალები, მაგრამ ვინაიდან შესაძლებელია მას გამორჩეს რაიმე საყურადღებო წერილი, განსაკუთრებით ძველ ჟურნალ გაზეთებში, ვსთხოვეთ ავტორებსა და მწიგნობართ მოგვაწოდონ ამგვარი ცნობები.

მათვე ვსთხოვეთ მოგვაწოდონ ან ცალკე მოხსენების სახით, ან პრესის საშუალებით ყველაფერი ის, რაც მჭიდროდ დაკავშირებულია

ქართული ენის კვლევა-ძიების საქმესთან საზოგადოდ და განსაკუთრებით სადავო ფორმების გამორკვევასთან აუცილებლად შემდეგის სათაურით:

„მასალები სალიტერატურო ქართულისათვის“.

მისამართი: ტფილისი, განათლების სამინისტრო.

ყრილობის საორგანიზაციო კომისიის წევრს ვუკ. ბერიძეს.

კომისიის წევრები: ა. შანიძე, გ. ახვლედიანი, ს. გიორგაძე, ვუკ. [ბერიძე]. ტფილისი, 2/IV 920“ (სეა, სცა, ფ. 1935, ან. 1, N531, 1920 წ. გვ. 3-4).

თუ ტერმინოლოგიური მუშაობისთვის აუცილებელი იყო ფილოლოგიური განათლების მქონე პირებისა და სხვადასხვა დარგის სპეციალისტების თანამშრომლობა, ქართული სალიტერატურო ენაზე მომუშავე ადამიანები უნდა ყოფილიყვნენ მომიჯნავე ჰუმანიტარული დარგების სპეციალისტები და სხვადასხვა სანდო უწყების წარმომადგენლები. საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ მეტად კომპეტენტური მეცნიერები არ ფიქრობდნენ, რომ მხოლოდ მათ უნდა გადაეწყვიტათ ეს საჭირ-ბოროტო საკითხები. სწორედ ამიტომ მოიწვიეს მათ სამუშაოდ სახელმწიფო სტრუქტურებში, უმაღლეს სასწავლებელში, სამეცნიერო საზოგადოებებში, მწერალთა კავშირსა და პერიოდული გამოცემებში დასაქმებული ადამიანები. ყრილობაზე მოწვეული სხვადასხვა მიმართულებისა და სპეციალისტების გამაერთიანებელი თვისება „ქართული ენის კარგად ცოდნა“ უნდა ყოფილიყო. პოლიტიკური გათავისუფლების შემდეგ ქართული ენისთვის შექმნილ ფართე არეალზე ბუნებრივი ფორმები უნდა შეერჩიათ და ახლადშექმნილი ქართული სახელმძღვანელოების მეშვეობით უნდა გაეგრძელებინათ.

სიტყვიერების ისტორიისა და სიტყვიერების თეორიის ტერმინების დამმუშავებელი ქვეკომისიის მიერ სასწავლო კომიტეტისადმი გაგზავნილ მოხსენებაში აღწერილია 1920 წლის 19-22 ივლისს ჩატარებული სხდომის მუშაობა. ს. გორგაძისა და მ. ზანდუკელის ცნობით ამ შეკრებაზე განუხილავთ 6 წიგნი სიტყვიერების შესახებ და ამოწერილ ტერმინთა დიდი ნაწილი მოუწონებიათ. მოწონებული და დაწუნებული სიტყვები ქართულ-რუსულად და რუსულ-ქართულად დაუჯგუფებიათ ანბანის მიხედვით. აქვე წარმოდგენილია ტერმინთა შერჩევის პრინციპები:

„ა) ორ თანასწორუფლებიან (ფორმის მხრივ) ტერმინებში, რომელთაგან ერთი ქართულია, მეორე ევროპული, კომისია უპირატესობას აძლევდა ქართულ ტერმინს, მაგრამ მასთან ერთად შესაძლოდ

სთვლიდა პარალელურად ევროპული ტერმინიც დაეტოვებია სახმარად.

ბ) როცა ქართული ტერმინი დამაკმაყოფილებელი არ იყო, ან სრულიად არ მოიპოვებოდა, კომისია ადგილს უთმობდა ევროპულ ტერმინს, აგრეთვე არაევროპულსაც (უცხოვს), მაგრამ ისეთსაც, რომელსაც ისტორიულად უკვე მოპოვებული აქვს უფლება ჩვენს მწერლობაში.

გ) იშვიათ შემთხვევაში კომისია თვითონ სთხოვდა შესაფერ ქართულ ტერმინს, როცა უცხო ტერმინის ხმარება შეუძლებელი იყო და შესაფერისი ქართული ტერმინიც არ მოიპოვებოდა“ (სეა, სცა, ფ. 1935, ან. 1, N531, 1920: 9).

ამრიგად, 1919-1920 წლების საარქივო მასალების მიხედვით ირკვევა, რომ თავისუფლებამოპოვებული ქართული საზოგადოება მაქსიმალურად ცდილობდა ხელი შეეწყო ქართული სახელმწიფო ენის ფუნქციონირების გაფართოებისთვის. საქმის ეროვნულ ნიადაგზე გადაყვანა იყო მთავარი მიზანი, რაც გულისხმობდა კერძო და სახელმწიფო სტრუქტურების, სკოლებისა და უმაღლესი სასწავლებლების, ასევე, ნებისმიერი სფეროს საქმისწარმოების ქართულ ენაზე წარმართვას.

საამისოდ, ამა თუ იმ დარგის სპეციალისტები დაჩქარებული ტემპით და დამოუკიდებლად მუშაობდნენ ტერმინთა გასაქართულებლად, მაგრამ არაორგანიზებულ მოქმედებას თავისი უარყოფითი შედეგებიც სდევდა თან. შეთანხმების გარეშე წარმართულ პროცესებს შესაძლოა საზიანო შედეგები მოჰყოლოდა ქართული ენისთვის. კერძო ინიციატივის მაგალითებად შეიძლება დავასახელოთ ჩვენ მიერ მოძიებული რამდენიმე საარქივო დოკუმენტი, რომლებშიც აღწერილია ტექნიკური ჯგუფის საქმიანობა, ასევე, სამხედრო და სხვადასხვა სფეროს წარმომადგენელთა ტერმინოლოგიური მუშაობის მცდელობები, რაც ქაოტურ ვითარებას ქმნიდა. თუმცა მხოლოდ დადებითად უნდა შეფასდეს ამ ორგანიზაციათა სურვილი და თუნდაც მეტ-ნაკლები ხარვეზებით განხორციელებული საქმეები, ვინაიდან მათი უპირველესი მიზანი იყო, რაც შეიძლება მალე შესძლებოდათ ქართული ენის ფართოდ გამოყენება თავიანთ სფეროებში.

სწორედ ამ არაკოორდინირებული მდგომარეობის გამოსასწორებლად შეიქმნა განათლების სამინისტროში ახალი ორგანო „სასწავლო კომიტეტი“, რასაც მოჰყვა მუდმივმოქმედი ტერმინოლოგიური კომისიის შექმნის საჭიროება. ნ. ცინცაძის, ივ. ჯავახიშვილისა და აკ.

შანიძის აზრით, ერთი სტრუქტურის ხელმძღვანელობით უნდა წარმართულიყო ტერმინოლოგიური მუშაობა ხოლო ამ პროცესში მონაწილე ადამიანები უნდა ყოფილიყვნენ ფილოლოგიური განათლების მქონე, ქართული ენის კარგად მცოდნე პირები და სხვადასხვა დარგის სპეციალისტები. ამა თუ იმ ტერმინთა შერჩევის დროს საბოლოო გადაწყვეტილება კი ტერმინოლოგიურ კომისიას უნდა მიეღო. ამ მართებული და გონივრული მუშაობის მოდელით მიღებული ტერმინების გამოყენებით უნდა შეედგინათ ახალი სასკოლო სახელმძღვანელოები, რითაც შეიქმნებოდა საფუძველი ახალი ერთიანი სალიტერატურო-სამეცნიერო ენისა და სრულფასოვანი ქართულენოვანი გარემოს ჩამოსაყალიბებლად.

ლიტერატურა და წყაროები

სეა, სცა, ფ. 1935, ან. 1, N541;

სეა, სცა, ფ. 1935, ან. 1, N585; სეა, სცა, ფ. 1935, ან. 1, N510;

სეა, სცა, ფ. 1935, ან. 1, N531.

სიტყვარი 2020 – პირველი ქართული ტექნიკური ტერმინოლოგიური ლექსიკონი, ახალი გამოცემა მოამზადა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ლია ქაროსანიძემ, თსუ-ს გამომცემლობა, თბილისი, 2021;

Sofiko Tchaava

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi

Sofiko.tchaava@tsu.ge

Georgian Term Creation According to Archival Materials of 1919-1920

Summary

The National Archives of Georgia (GNA, SCA, F. 1935, Desc.1, N585) preserve important and noteworthy archival materials for the historiography of Georgian terminology, which describe the issues related to terminological work in 1919-1920. The sources compiled in 1919

reflect the processing of the dictionary containing 8500 terms of almost all fields of technology by “Technical Society of Georgia” and the difficulties of its publication. Among the documents compiled in the same period, archival materials are also noteworthy which contain the specifics and needs of the work of the Commission for the Development of Military Terminology. From December 1919, a new body - the study committee - was created at the Ministry of Education, the main function of what was: creating new Georgian textbooks and processing of terminology.

It is obvious from the research materials that in 1920, Prof. Akaki Shanidze applied to the study committee and asked for the creation of a permanent terminological commission, the duty of what would be to verify the existing terminology, evaluate them by specialists of the relevant fields, and take care to establish new terms. Shanidze presented the work plan, structure and main duties of the Terminological Commission. In the same year, part of the members of the commission of Georgian language and literature: Ak. Shanidze, G. Akhvlediani, S. Gorgadze and V. Beridze asked the study committee to hold a conference of people who know the language "to resolve the issues of correct pronunciation and spelling of the Georgian language". It is noteworthy the principles of selection of terms given in one of the minutes of the 1920 sub-commission for processing the terms of the history and literature which can be used as an example in the process of adopting modern terms.

Therefore, the archival materials obtained by the present author, prove that in 1919-1920 terminological work was conducted in an organized manner. Georgian professors and specialists in various fields were supported by state structures and educational institutions. The final goal of the joint work was to fully implement the issue of nationalization that began during the period of Georgia's independence: to transfer teaching to the Georgian language and to create new Georgian-language textbooks. For this reason, it is necessary to select scientific terms from the existing linguistic fund, sometimes, to introduce or to render into Georgian foreign words, and sometimes to create and establish new lexical entries.